

ALENA MORNŠTAJNOVÁ

Psaním si třídím vlastní myšlenky

Rozhovory se spisovatelkou a překladatelkou Alenou Mornštajnovou, jejíž loňský román *Hana* se stal vpravdě čtenářským fenoménem, publikovala snad všechna literárně orientovaná tuzemská média. I proto mne spíše než autorčin komentář k jednotlivým titulům zajímal její pohled na vlastní psaní a překládání i různé stránky spisovatelského řemesla.

PETR NAGY

Vaše cesta k psaní beletrie byla poměrně dlouhá a plná nečekaných zákrut, jaký to byl pocit, když jste se v padesáti letech dočkala svého spisovatelského debutu?

Myšlenku na psaní jsem v sobě nosila dlouho. Od chvíle, kdy se mi do rukou dostala první kniha, kdy jsem si přečetla první příběhy, jsem věděla, že jednou sama něco napíšu, a vlastně jsem všim, co jsem v životě dělala, nějakým způsobem – i když podvědomě – ke psaní směřovala. Ale život není vůbec jednoduchý. Odehrává se na tolika rovinách! Na gymnáziu jsem maturovala ještě před revolucí, a když jsem se ani na druhý pokus nedostala na vysokou školu, vdala jsem se a záhy založila rodinu. Ale myšlenku na vysokou školu jsem neopustila a hned po revoluci jsem začala studovat jazyky na filozofické fakultě. Potom jsem učila, překládala, věnovala se rodině a pořád přemýšlela o psaní. A došla jsem k závěru, že pokud chci opravdu psát, musím ve svém životě udělat výraznou změnu a prostě začít. Dala jsem výpověď a pustila se do práce na první knize. Překvapilo mě, jak těžké je nejen začít, ale i pokračovat. Teprve během psaní jsem si uvědomila, že to není jen o ňukání do kláves, ale i o vyhledávání spousty informací, načítání, ověřování a přemýšlení. Zjistila jsem, jak málo toho vím, přestože jsem vystudovala a přečetla kilometry knih.

Když jsem *Slepou mapu* dopsala a poslala do nakladatelství, půl roku se nic nedělo. Na čekání jsem byla připravená, protože mé jméno bylo pro nakladatele neznámé, a byla jsem připravená i na odmítnutí. Po půl roce se mi ozval pan Balaščík z nakladatelství Host, že knihu vydají, a já jsem si šla nejdříve ověřit, že někdo takový opravdu existuje, a teprve potom jsem si dovolila uvěřit svému štěstí. Měla jsem velkou radost a zároveň se ve mně probudila otázka, jak bude kniha přijata.

Předpokládám však, že román *Slepá mapa* (2013) nebyl vaším prvním vážnějším pokusem o vlastní prózu?

Předpokládáte špatně. Před *Slepou mapou* jsem napsala jen pár článků do místního tisku a přečetla několik desítek knih. Ale právě překládání je výborný způsob, jak se naučit pracovat s jazykem. Podle mě je to ta nejlepší škola pro lidi, kteří chtějí napsat knihu. Při překládání si rozšíříte slovní zásobu, protože neustále musíte hledat co nejnvhodnější a nejpřesnější výraz, naučíte se postavit větu. Při práci na *Slepé mapě* jsem se hodně naučila i o psaní samotném. Musela jsem přijít na to, jak vystavět příběh, jak vystihnout postavy, jak popsat atmosféru. Bylo to právě objevování toho pro mě nového, co mě na psaní tolik bavilo a baví.

FOTO: JITKA ZALÉŠÁKOVÁ

Již v této knize, na které jste prý pracovala dlouhých deset let, se čtenáři mohli setkat s leccím, co dnes neodmyslitelně patří k vašemu autorskému rukopisu – s příběhy „obyčejných“ lidí na pozadí tzv. velkých dějin 20. století, s lidskými životy poznamenanými nej(h)různějšími pohromami, s emotivním líčením těchto nečekaných a nespravedlivých ran osudu, s vícegeneračním záběrem... Vypadá to, že jste velmi záhy našla vám blízký a čtenářsky zjevně účinný recept pro vyprávění poutavých rodinných ság.

Ale když jsem začínala psát, vůbec jsem tak nepřemýšlela. Měla jsem příběh, který jsem se chystala napsat, a měla jsem myšlenku, která se mi zdála zajímavá, a proto jsem ji chtěla do knihy vetknout. Chtěla jsem zachytit, jak různý přístup mají lidé k životu. Tři ženy z jedné rodiny a každá z nich má úplně jiný životní postoj. Utkávají se s překážkami po svém. Jedna je smířlivá, druhá tvrdá, třetí ustrašená. Vlastně jsou tak trochu jako doba, v níž žijí. Když jsem přemýšlela nad knihou, musela jsem se nutně dobrat k myšlence, co člověk formuje. Nakolik naše činy ovlivňuje gene-

tika, prostředí, výchova, doba... A protože se příběh odehrává během celého století, musela jsem pracovat s dějinnými událostmi. Ale přiznejme si upřímně, každý člověk zažívá nejen poklidné dny, ale i mnoho nečekaných zvrátů a smutných událostí a musí se s nimi prostě nějak vyrovnat. To je život.

A jaký typ beletrie sama vyhledáváte jako čtenářka?

Mám ráda knihy s příběhem. Chci se do knihy ponořit a ztratit se v ní. Musí pro mě být uvěřitelná v tom smyslu, že potřebuji věřit motivacím hrdinů, jejich vnitřnímu světu, ať už jde o jakýkoliv žánr. Takové jsou například knihy Michela Fabera, ačkoliv se odehrávají i v dobách minulých či budoucích, nebo knihy Olgy Tokarczukové, přestože v sobě mají prvek magického realismu. Ale čtu i hodně faktografických knih. Některé potřebuji ke své práci, jiné mě prostě zaujmou tématem. Moc ráda mám autobiografie.

Krátce po vydání vašeho druhého románu *Hotýlek* (2015) se objevily zmínky o tom, že píšete – podle některých až příliš – lehce. Je tomu tak ve skutečnosti?

Kéž by tomu tak bylo! Kdybych psala lehce, nepsala bych jednu knihu několik let, ale jen pár měsíců. Než začnu psát, mám příběh vymyšlený a vím, jakou myšlenku jím chci vyjádřit. Dost mi záleží na tom, abych do příběhu dostala to, co do něj dostat chci, a zároveň aby text byl napsaný dobře. Hodně přemýšlím nejen nad vyzněním celé knihy, ale i nad větami a jednotlivými slovy, a každý odstavec čtu nahlas, protože teprve při hlasitém čtení poznám, co ve větě drhne. Pokud to jde, snažím se nepoužívat cizí slova, protože čeština je krásný a košatý jazyk. Málokdy napíšu denně víc než dvě normostrany a druhý den začínám tím, že text znovu čtu a proškrtávám. Řekla bych, že lehkost, jakou text působí, je dost vydržená. I když píšu s přesným záměrem, při práci na knize občas zjistím, že něco musím udělat jinak, než jsem původně měla v úmyslu. V případě *Hotýlku* jsem chtěla napsat mozaiku doby – druhé poloviny 20. století – na příbězích dvou nevlastních bratrů. Hodně se mluví o osudech lidí,

kteří se aktivně podíleli na režimu, nebo těch, kteří proti němu bojovali. Většina lidí ale patřila k tzv. mlčící většině. Ale i tam byli lidé s různými postoji. Takže jsem chtěla do protikladu postavit přízrakovitého Václava, který se v režimu velice dobře zorientoval, aniž by byl jeho příznivcem, a Oldřicha, který vadil už jen tím, že žil po svém. Během psaní jsem pochopila, že kniha potřebuje jednoho hlavního hrdinu, a tak nakonec postava Oldřicha trochu ustoupila do pozadí. Takže kdybych to měla shrnout – psaní pro mě není snadné, ale hodně mě baví.

FOTO: JITKA ZALÉŠKOVÁ

Alena Mornštajnová

(*1963) vystudovala angličtinu a češtinu na Filozofické fakultě Ostravské univerzity. V současné době žije ve Valašském Meziříčí a pracuje jako lektorka anglického jazyka a překladatelka. Literární debutovala románem *Slepá mapa* (Host 2013). Její druhá kniha *Hotýlek* (Host 2015) i její třetí román *Hana* (Host 2017) se setkaly s pozitivními ohlasy jak u čtenářů, tak u kritiků. Letos se Mornštajnová stala dvojnásobnou vítězkou ceny Česká kniha, když její román *Hana* vyhlásila za nejlepší českou prózu loňského roku jak odborná, tak studentská porota. Autorčiny nejnovějším titulem je kniha pro děti *Strašidýlko Stráša* (Albatros 2018) s ilustracemi Galiny Miklinové.

Největší čtenářský ohlas vám ovšem vynesl třetí a zatím poslední román *Hana* (2017). Čemu to vy sama přičítáte?

Upřímně – nevím. Nemyslím si, že by *Hana* byla lepší než moje předchozí knihy. Čtenáře možná zaujal příběh o sžívání dvou zcela rozdílných žen, které si zbyly po tyfové epidemii, možná je pro ně zajímavé, že kniha vychází ze skutečných reálií. Mnozí čtenáři říkají, že i když je *Hana* o smutných věcech, cítí v ní naději.

Chtěla jsem, aby to byla kniha o vzájemném poznávání, toleranci a pochopení. O tom, jak snadné je druhého člověka odsoudit, když o něm nic nevíte. Doufám, že to všechno tam je, přestože se o *Haně* mluví především v souvislosti s holokaustem. Pronásledování Židů samozřejmě tvoří důležitou část knihy, ale já jsem ho při psaní nebrala jen jako připomínku toho, co bylo, jako spíš toho, co stále je – zla v nás. Jak je možné, že se miliony lidí tak snadno nechaly ovlivnit hrůznou ideologií a strhnout k nelidským činům? Proč lidé neustále hledají, co je rozděluje, místo aby se snažili najít, co je spojuje?

Hanu přijala poměrně kladně i odborná literární veřejnost, vysoko se umístila v anketě *Kniha roku Lidových novin 2017, kde obsadila 6.–7. místo. Čtete recenze a kritiky svých děl a odnášíte si z nich případně něco pro své další psaní?*

Samozřejmě chci, aby si kniha našla své čtenáře, a záleží mi na názoru lidí, kteří se literaturou zabývají. V prvních týdnech a měsících po vydání knihy ohlasy na knihu čtu, a pokud se objeví nějaké výhrady, docela lidsky mě to nejdříve popudí. Pak se nad výtkami zamyslím a někdy – neříkám, že pokaždé – musím dát recenzentovi za pravdu. Skutečný odborník totiž dokáže vyhmátnout podstatu problému a zprostředkovat ji autorovi tak, že výhrady přijme a poučí se z nich při dalším psaní. Pořád se mám co učit, to je mi jasné, a dobré rady vítám. Setkala jsem se však i s recenzemi, které se nezaměřovaly na knihu, ale přímo na mou osobu. Takové „kritiky“ postrádají smysl.

*K překvapení některých se *Hana* neobjevila mezi prózami nominovanými letos na cenu Magnesia Litera, zato jste si jako první v sed-*

Autorka a její vypravěčka Anežka jsou poslední příběhy: příležitostí pomocí slov a vět věcně evokovat a zpřítomňovat osudy rozmanitých figur a figurek. Základem jejich vypovídání není myšlenka či postoj, ba ani nálada či pocit, ale zábavná, byť i smutná či tragická historika. A to především taková, která vyrůstá z privátních mezilidských vztahů, postihuje „kdo, kdy, s kým, jak to mezi nimi začalo, co jim to zkomplikovalo a jak to nakonec dopadlo“. Takovýchto příběhů je v knize nahrnuto tolik, že by to spisovateli jiného – analytického – typu vystačilo na desítky próz, zvláště když mnohé z nich mají značný epický, myšlenkový a literární potenciál. Znamenalo by to ovšem zpomalit a přerušit vypravěčský kvapík: přestat život kolem nás evidovat a začít jej zkoumat. Mornštajnová ovšem není analytik, svět se jí nejeví jako problém a věc k rozebírání, nýbrž jako příležitost o něčem mluvit. **Slepá mapa – Pavel Janoušek, Tvar**

Autorka přináší velmi uvěřitelný příběh, který se mohl klidně stát. Sama je spíše pozorovatelem než hodnotitelem. Toto ponechává na čtenáři. Po formální stránce není román co vytýkat. Snad jen zasazením do nekonkrétního prostředí českého maloměsta si autorka ulehčila práci a vytvořila určitou modelovou scenerii. Větší prostor sice mohl být věnován vnitřnímu životu postav, ale lze vůbec něco takového očekávat u postav, které jsou obrazem českého maloměšťáctví? Román je tak především popisem stavu, a v tomto ohledu se jedná o dílo standardní. Rozšiřuje řadu děl, která reflektují minulá období, nijak se s ním však nevyrovnávají. Pro to chybí větší odstup či nadhled, záblesk ironie či humoru, jež by vtiskly knize punc osobitosti. **Hotýlek – Pavel Kotrla, Týdeník Rozhlas**

K autorčiny přednostem nadále patří smysl pro spád vyprávění: dalo by se říci, že se v románech pořád něco děje, událost střídá událost, postavy nekontemplují, ze své vlastní iniciativy nebo pod tlakem okolí vsutku jednájí (a to samozřejmě i tím, že se rozhodnou něco nevykonat). Avšak i to, co je u řady jiných témat a žánrů takřka nepochybnitelně vyzdvihováno jako klad, přináší v poslední autorčině knize jistá úskalí. Nejde ani tak o drobné nesrovnalosti, zapříčiněné snahou pořád popohánět děj kupředu (např. když subjektivní vyprávěči s přirozeně omezenou perspektivou někdy kmitnou k „nelogickému“ vševědoucímu pohledu), jako především o to, že překotné tempo vyprávění a příliš rychlé „vyprávění se“ s některými záležitostmi mnohdy zabraňují potřebnému ponoru. **Hana – Marek Lollok, iLiteratura.cz**

I tady je asi největší kouzlo v tom, jak autorka umí najít míru, jak cítí, kolik slov je v kterém místě potřeba. Jak dokáže být slovesně ukázněná. Její postavy nemudrují, a pokud už na nějakou reflexi vlastního osudu dojde, tak vždy v zákrytu za tím, co nám prozradí o tom, co prožily, eventuálně cítily. Z této knihy si žádná moudra asi nevypíšete, což budiž silným argumentem nikoli proti ní, ale naopak pro. Tak je to tu provázáno a tak tu všechno hraje spolu. Moderní próza má hodně pseudofilozofů, tedy těch, kdo myslí v románu, ale nepřilíží těch, kdo myslí románem. **Hana – Jiří Trávniček, Host**

mileté historii literární ceny Česká kniha odnesla ocenění jak odborné, tak studentské poroty a porazila tak třeba *Citlivého člověka* Jáchyma Topola (mimochoodem rovněž nominovaného na Literu za prózu). S jakými pocity jste obě ceny přebírala?

Hodně mě to překvapilo, protože do užšího výběru se dostaly opravdu výborné knihy, kromě románu Jáchyma Topola i povídková kniha Vladimíry Valové *Do vnitrozemí*, ze které jsem já osobně byla nadšená. Samozřejmě jsem z obou cen měla obrovskou radost. *Hana* už v té době měla své čtenáře, ale úspěch u čtenářů ještě nevyprovádá o kvalitách knihy. Mé sebevědomí prostě potřebovalo ujištění, že moje knihy mají určitou kvalitu, protože škvár psát nechci. Už *Slepá mapa* se dostala do užšího výběru na cenu Česká kniha, dva roky nato se mezi devítiku vybraných knih dostal *Hotýlek*, tak jsem ani nepočítala s tím, že by *Hana* mohla cenu získat.

Po práci na neveselém příběhu *Hany* jste si prý potřebovala odpočinout a napsala knihu pro děti. Kde se vzalo bojácné *Strašidýlko Stráša*?

Na *Haně* jsem pracovala čtyři roky. S trochou nadsázky říkám, že *Hana* mi pokazila pohled na lidstvo. Musela jsem přechíst hodně dokumentů a vyslechnout mnohá svědectví pamětníků a uvědomila jsem si, jak hrozná věcí je člověk za určitých okolností schopný udělat. Abych myslela na něco jiného, rozhodla jsem se během psaní *Hany* vrátit do světa dětství a vymyslet příběh, ve kterém nebude žádné zlo, jen pár úsměvných popletů. A vymyslela jsem bojácné strašidlo Strášu a jeho kamarády. A při té příležitosti jsem zjistila, že psát pro děti je čistá radost. A taky mě potěšilo, že se pro knihu podařilo najít tak skvělou ilustrátorku, jakou je Galina Miklinová.

Také jste nedávno přispěla do antologie s názvem *Město mezi zelenými kopcí*. Jak se vám píšou povídky v porovnání s romány?

Žánr povídky je pro mě nesmírně těžký a pořád nemám pocit, že jsem ho úplně zvládla. Několik povídek jsem už napsala, ale stále se mám co učit. Mám ráda příběhy, a tak se je snažím dostat i do povídek, ale protože na to nemám tolik prostoru jako v románu, musím to udělat jinak. Neustále hledám způsob jak. Delší texty mi vyhovují

víc. Výborná povídkářka Lidmila Kábrtová, které právě teď vychází kniha povídek *Místa ve tmě*, o mých povídkách říká, že to jsou takové první kapitoly nového románu. Má pravdu. Své hrdiny jen nerada opouštím a dovedu si představit, že bych jejich příběh rozvinula.

Vy se ovšem již řadu let žijete překládáním románů pro ženy – dal vám něco jako autorce překlad tzv. harlekýnek?

Jakýkoli překlad beletrie je pro práci s jazykem užitečný. Překlad tohoto typu knih má navíc tu výhodu, že vás nemůže stylisticky nijak poznamenat, protože jsou to knihy velice dobře řemeslně napsané, ale zcela bezpriznakové. Přeložila jsem jich desítky a upřímně můžu říci, že bych nerozeznala jednoho autora od druhého.

V žádném případě se ale na tento druh literatury nechci dívat jakkoli pohrdlivě nebo jejich existenci odsuzovat. Jsou to knihy určené k oddechu a odreažování od skutečného světa. Nehrají si na velké umění, nic nepředstírají. Když je čtenář otevřen, přistupuje tím vlastně na určitá pravidla hry a chápe, že vstupuje do vymyšleného světa pohádek pro dospělé. Mnozí čtenáři uvádějí, že právě tento typ knih jim pomohl překonat těžké životní období, kdy se starali o těžce nemocného nebo z jejich života odešel někdo blízký. A i takové knihy můžou být předstupněm k tzv. opravdové literatuře.

Román *Hana* už začal takřikajíc žít vlastním životem – plánujete se jeho cizojazyčná vydání, brněnské studio Českého rozhlasu z něho natočilo desetidílnou četbu na pokračování, nedávno vyšel jako audiokniha, na příští rok je ohlášena dramatzace *Hany* v Národním divadle Brno. Opomněl jsem něco?

Ne, neopomněl. Četba na pokračování se moc povedla, ale do deseti ani ne půlhodinových dílů se nevejde celá kniha, a tak jsem byla ráda, že *Hana* vyjde i jako audiokniha. Postaralo se o to vydavatelství OneHotBook a pokrtili jsme ji v květnu na veletrhu Svět knihy v Praze. A na divadelní zpracování jsem zvědavá. Pro každého autora to musí být zážitek vidět postavy své knihy ožít na jevišti. Zajímavé určitě bude i porovnání mojí představy s představou režiséra inscenace Martína Glasera. Premiéra bude 7. června 2019.

Naladme své myslí

PETR BÍLEK

V každém živém literárním provozu lze vysledovat trsy, v nichž se knihy při pohledu zvenci sdružují podle témat, autorských poetik nebo generačního ukotvení spisovatelů. Tato pomocná technika usnadňuje orientaci v jinak nepřehledném terénu a slouží k třídění textů nejen literární vědě a historii, ale také čtenářům. Prozaici a básníci se tak někdy se svými díly ocitají v souvislostech, jež nemohli nijak ovlivnit a které přijímají jen s výhradami. Například tak může vzniknout situace, že tam, kde hrozí podezření z nápodoby, šlo jen o obyčejně dlouhé váhání nakladatele nad již dávno hotovým rukopisem a k ovlivnění dříve vydanou knihou nemohlo dojít.

Poctivý čtenář původní české prózy si v paměti bezděčně tvoří mapu příbuzností a bez jakéhokoli hodnotícího aspektu se mu patrně vytvoří tematická spojnice mezi románem Aleny Mornštajnové *Slepá mapa* a mezi knihou Jakuby Katalpy *Němci*. Přitom samozřejmě tematizace česko-německých vztahů ve dvacátém století vůbec není v současné české literatuře nová a v té starší jakbysmet. Nicméně náhodná časová blízkost vydání jmenovaných próz bývá zámkou k jejich srovnávání ať už v kritických ohlasech nebo při setkáních se čtenáři. Přitom to, co mají autoři nejméně rádi, je právě jejich srovnávání s jinými autory.

Titulní hrdinka románu Aleny Mornštajnové *Hana* mnohým nadšeným čtenářům vyvolala zase vzpomínku na podobně zvláště zraněnou a komunikace neschopnou postavu, již našli v novele Anny Bolavé *Do tmy*. Přitom svět obou próz nemůže být odlišnější a způsob vyprávění nesnese srovnání vůbec. Mornštajnová spoléhá důsledně na pravděpodobnostní prvek, její narace prokresluje motivace postav s tradiční prozaickou poctivostí na pozadí celého městského dějiště. Bolavá je méně upoutaná realitami a volí podstatně intimnější optiku své epiky poměrně chudé výpovědi. Obě tato díla však signalizují z odlišných stran, jakou tvář vtiskujeme dobové atmosféře, jak se gendrově utváří náš svět a dobové povědomí.

Naladíme-li své myslí tak, abychom byli schopni nepředpojatě naslouchat všem těmto hlasům, třeba alespoň na chvíli zahlédneme, jak nekonečné jsou možnosti literatury a jak mohou pomoci nést život.

Na červnové besedě *Literárních novin* nad audioknižním zpracováním *Hany* (v podání Terezy Dočkalové a Lenky Vlasákové) to vypadalo, že byste některou ze svých knih s chutí načtena sama?

Jenom jsem řekla, že Tereza Dočkalová a Lenka Vlasáková čtou *Hanu* moc hezky, ale že já taky nečtu špatně, a kousek jsem předvedla pro obveselení publika. Mám to natrénované, protože na svých besedách samozřejmě pár stránek z *Hany* čtu. Ve skutečnosti bych si na čtení celé knihy netroufla. Ono načítání audioknihy nebude tak jednoduché, jak se zdá.

Je pravda, že různých autorských čtení a besed se čtenáři jste zvláště v poslední době absolvovala nespočet. Spatřujete v nich ještě nějaký osobní přínos?

Psaní a překládání jsou osamělé činnosti, a tak jsou pro mě setkávání se čtenáři milou změnou. Na besedy jezdím ráda, ale snažím se věnovat jim jen určitou část svého času. Mám i jiné povinnosti, chci si nechat čas na psaní a stále důležitější je pro mě mít i čas sama pro sebe. Život utíká hrozně rychle, čím dál rychleji, a je hodně věcí, které chci ještě stihnout.

Závěrem se nemohu nezeptat – pracujete už na nějaké další knize?

Když jsem dopsala *Hanu*, byla jsem tak unavená a vyčerpaná, že jsem měla pocit, že už psát nechci. Měla jsem ale vymyšlený další příběh a téma, které se vlastně okrajově objevovalo ve všech mých knihách. A taky jsem zjistila, že mi psaní chybí, protože já sama si psaním třídím myšlenky a vlastně si dělám v mnoha věcech jasno. Hodně věcí neumím vyjádřit nahlas, ale cítím je, a ony při psaní vyplavou na povrch.

Po pár měsících jsem tedy začala pracovat na další knize, která by měla být o neporozumění mezi těmi nejbližšími a o tom, jak si mnohdy lidé, kteří žijí vedle sebe, umí ublížit. Píšu pomalu, mám i delší přestávkové, ve kterých se věnuji něčemu úplně jinému, ale není kam spěchat. Moje velká výhoda je v tom, že nemusím plnit žádné termíny, psaní pro mě není povinností, ale radostí. A chtěla bych, aby to tak zůstalo i nadále.